

Laçın rayonu

Azərbaycan Respublikasının füsunkar guşələrindən biri olan Laçın rayonu ölkəmizin cənub-qərbində, Kiçik Qafqazda yerləşir. Rayonun ərazisi şimaldan Kəlbəcər, cənubdan Qubadlı, şərqdən Xocalı, Şuşa və Xocavənd rayonları, qərbdən isə Ermənistanla həmsərhəddir. Rayonun 1 şəhər, 1 qəsəbə, 125 kəndi vardır. İnzibati mərkəzi Laçın şəhəri Bakıdan şose yolu ilə 450 km məsafədə yerləşir.

Ümumi sahəsi 1835 km², əhalinin sayı 80163 nəfərdir. Laçın rayonu 72 min hektar yaylaq sahəsinə və 34 min hektar zəngin meşə massivinə malikdir. Relyefi dağlıqdır. Dəniz səviyyəsindən hündürlüyü bəzi yerlərdə 3600 metrə çatır. Ən yüksək dağ zirvəsi Qızılboğazın hündürlüyü 3594 metrdir. Bol su ehtiyatlarına malik olan rayonun ərazisindən axan Şəlvə və Minkənd çayları birləşərək Həkəri çayını yaradır ki, bu çay da Araz çayına qovuşur. Laçının çox keyfiyyətli su mənbələri vardır. Bunlardan 20-dən çoxu müalicə əhəmiyyətli bulaqlardır. Yerli insanların çox qədimlərdən müalicə məqsədi ilə istifadə etdiyi bu sulara el arasında möcüzəsinə görə – baş suyu, göz suyu, diş suyu, yel suyu, mədə suyu və s. adlar verilmişdi. Bu su mənbələri əsasən bölgənin Minkənd, Molla-Əhmədli, Mirik və s. yaşayış məntəqələrinin yaxınlığındadır. Laçında dünyada ən nadir ağac sayılan qırmızı dəmirağac meşələri, çoxlu mineral suları, kobalt, uran, civə, qızıl, dəmir, müxtəlif rəngli mərmər yataqları, həddindən çox dərman bitkiləri və s. vardır.

Tarixi

Laçın Azərbaycanın ən qədim insan məskənlərindən biri hesab olunur. Laçının ərazisi bir vaxtlar Qarabağ xanlığı və Zəngəzur qəzasına daxil olub. Belə ki, 1828-ci il Rusiya-İran müharibələrindən sonra bağlanan Türkmənçay müqaviləsinə əsasən, bölgə Şimali Azərbaycanın tərkibində Rusiyaya qatılıb. Azərbaycanda xanlıqlar ləğv edildikdən sonra, Laçın bölgəsi 1829-cu ildən yeni yaradılan Qarabağ əyalətinə, 1868-ci ildən isə yeni yaradılan Zəngəzur qəzasına qatılır. 1920-ci ilin noyabrında Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə Zəngəzur bölgəsi 2 yerə bölünür və nəticədə Zəngəzur qəzasının Laçın da daxil olmaqla yarısı Azərbaycan SSR tərkibində qalır, qalan hissəsi isə Ermənistanla verilir. Azərbaycan SSR-in tərkibində qalan hissə Şuşa qəzasına daxil edilir. 1923-cü il iyulun 7-də DQMV-nin yaradılması nəticəsində Şuşa qəzası da 2 hissəyə bölünür — Şuşa şəhəri də daxil olmaqla Şuşa rayonu DQMV-nin tərkibinə keçir. Artıq bu dövrdə Şuşa qəzasının DQMV-nə daxil edilməyən hissəsində də bir inzibati idarə mərkəzi yaradılması zəruri idi. Bu məqsədlə də indiki Laçın, Qubadlı və Kəlbəcər rayonlarının ərazisini əhatə edən Kürdüstan qəzası yaradıldı. Qəzanın mərkəzi bir müddət Şuşada yerləşdi. Sonra 1923-cü ildə Laçın və Abdallar kəndləri arasında kiçik bir şəhər salındı və qəza mərkəzi ora köçürüldü.

Laçının əvvəlki adı Abdallar olub. 1923-cü ildən şəhər statusu alıb və 1926-cı ildən Laçın adlandırılıb. 8 avqust 1930-cu ildə Laçın inzibati rayonu təşkil edilərkən Laçın şəhəri onun mərkəzinə çevrilib. Laçın şəhərinin yerini 1923-1926-cı illərdə Azərbaycan MİK-in katibi olmuş yazıçı, publisist Tağı Şahbazi Simurq seçmiş və bu adı da ona özü vermişdir.

Qeyd edək ki, "Laçın" türk tayfası XIII əsrin əvvəllərində Türkmənistanın cənubundakı ərazilərdə yaşayırdılar. Monqolların hücumu zamanı Laçın tayfalarının bir hissəsi Azərbaycana pənah gətirmişlər. Onlar Qarabağın yuxarı bölgəsində Xaçın mülkiyyətində, Xəlfəlidə, eləcə də Qarqarçay, Həkəriçay hövzələri yaxınlığında məskən salmışlar. "Laçın" türk tayfasının bir hissəsi isə Hindistanda sığınacaq tapmışdır. Orta əsrlərdə Azərbaycanda Laçın qalası və Laçın şəhəri də olmuşdur. Qarabağda Laçın qalasının olmasını Qafqaz Albaniyası ədəbiyyatının nümayəndələrindən biri olan Kirakos Gəncəli də qeyd etmişdir.

Maddi-mədəni irsi

Laçın rayonu 300-ə yaxın tarix, mədəniyyət və memarlıq abidələri, onlarla kurqan, qala tipli arxeologiya baxımından faydalı olan abidələr, çoxlu sayda qəbirüstü abidələr, stellalar, at, qoç fiqurları, süjetli daşlar, eləcə də çoxlu təbii sərvətləri, qiymətli mineral suları ilə zəngin bir ərazidir. Bu ərazidə olan abidələrin əksəriyyəti Qafqaz Albaniyası dövrünün yadigarlarıdır. Alimlərimizin verdiyi məlumata əsasən bu ərazidə olan Qafqaz Albaniyası dövrü abidələrinin bir çoxu bizim eramızın xristianlıqdan əvvəlki dövrünə aiddir. Bu tarixi abidələr öz memarlıq üslubu ilə qədim dövrlərdən ərazidə türk tayfalarının məskən saldığını təsdiqləyir. Bunlardan Mirik kəndi ərazisindəki Qaranlıq kəhə, Bayqara mağaraları, kurqanlar və kalafalıq yaşayış yeri, Hoçaz kəndindəki mağara məbəd, Abdallar kəndindəki dəmir dövrünə aid qədim qəbristanlıq, Ziyirik, Güləbird, Cicimli kəndlərindəki tunc və dəmir dövrünə aid kurqan və qəbristanlıqlar, Pircahan

kəndindəki antik dövrə aid Gavur qala, Ərikli kəndindəki orta əsrlərə aid türbə və qara dam, Pırçənis kəndindəki Qara Murtuza, Cəbrayıl bəy, Alməmməd türbələri, Hacılar kəndindəki Antik qala, Alxaslı kəndindəki XVI-XVII əsrlərə aid Gavur qala və məbəd, Qarasaqqal yaylağındakı mağara qala, Seyidlər kəndindəki orta əsrlərə aid dəyirman, bir tağlı körpü, bulaq və qara dam, IX-XVII əsrlərə aid Ağoğlan qəsri, Dəmrovlu Pır Məbədi, Məlik-Əjdər türbəsi, Uşaq qalası, Kar kümbəz və X-XIX əsrlərə aid birtağlı və ikitəğli körpülər, eləcə də çoxsaylı su dəyirmanları, habelə bu ərazilərdə tapılan daş sənduqələr, kitabələr, at və qoç fiqurları və digər abidələr qədim zamanlardan bu yerlərdə yaşayış məskənləri olduğunu sübut edir.

1992-ci ilin may ayının 18-də Laçın rayonu Ermənistan silahı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. İşğaldan əvvəl rayonda 217 mədəniyyət müəssisəsi, 142 səhiyyə obyektı, 133 idarə və müəssisə, 100 ümumtəhsil məktəbi, 5 məktəbəqədər müəssisə, 5 musiqi məktəbi, 1 internat məktəbi, 1 orta texniki peşə məktəbi, 1 rabitə evi və s. vardı.

Birinci Qarabağ müharibəsində 264 nəfər laçınlı şəhid olmuş, 65 nəfər girov götürülmüş, 103 nəfər əlil olmuşdur. Rayonun 6 Milli Qəhrəmanı vardır.

Əhalisi

Laçın əhalisi 2009-cu il siyahıya alınmasına görə olan məlumatlara əsasən 69087 nəfər olub. Onlardan 66671 nəfərini azərbaycanlılar, 1914 nəfərini kürdlər, 464 nəfərini türklər, 28 nəfərini ruslar, 10 nəfərini isə digər millətlərin nümayəndələri təşkil edir. Hazırda rayon əhalisinin sayı 80 mindən çoxdur və bu əhali respublikanın 57 şəhər və rayonunda müvəqqəti məskunlaşıb.

İşğaldan sonra əvvəllər ümumiyyətlə ermənilər yaşamayan Laçın rayonuna ermənilərin qanunsuz məskunlaşdırılması həyata keçirilmiş, Laçın rayonu ərazisinə 13 mindən artıq erməni yerləşdirilmişdir. Halbuki, Azərbaycan mənbələrinə görə 1980-ci illərin sonunda rayonda cəmi üç erməni yaşayıb.

Laçının tariximizdə öz imzasını qoyan tanınmış şəxsləri vardır. Bunlardan XVIII əsr Pənahəli xan Sarıcalı-Cavanşirin sərkərdəsi Qara Murtuza bəy, XVII əsrdə yaşamış məşhur Azərbaycan aşığı Sarı Aşıq, Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk müdafiə naziri, Qarabağ general qubernatoru Xosrov bəy Sultanov, Azərbaycanda xalq təhsilinin yayılmasında müstəsna xidmətləri olan ziyalı, Şuşada açılan darülmüəlliminin (pedaqoji məktəbin) ilk təşkilatçısı və müdiri Müseyib İlyasov, Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə təhsil naziri Nurməmməd bəy Adilxan oğlu Şahsuvarov, xalq qəhrəmanı Sultan bəy Sultanov, ordu generalı Firudin bəy Daryalı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, İkinci dünya müharibəsi iştirakçısı Əvəz Həşim oğlu Verdiyev, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları, Qarabağ müharibəsi iştirakçıları Ələsgər Xanlar oğlu Novruzov, Fazil Umud oğlu Mehdiyev, İsrafil Şahverdi oğlu Şahverdiyev, Kamil Baladə oğlu Nəsimov və b. adlarını çəkmək olar.

İqtisadiyyatı

Rayonun iqtisadiyyatının əsasını heyvandarlıq, bitkiçilik, arıçılıq və qisməndə bağçılıq və bostançılıq təşkil edir. Rayonda yağ-pendir, konserv zavodu, ət tədarükü və qəbulu məntəqəsi, yun və gön-dəri qəbulu müəssisəsi, kimya birliyi, baytarlıq müalicəxanası, tikinti materialları istehsalat birliyi, ağac emalı sənayesi, yol və tikinti quraşdırma idarəsi, Sumqayıt alüminium və maşınqayırma zavodlarının filialları, yüngül sənaye və yerli sənaye kombinatları, iki ədəd asfalt zavod, beton zavod, texniki təchizat birliyi, suvarma sistemləri idarəsi, 23 tikinti idarəsi, mərmər, əhəng, pemoksol və toxuculuq sexləri, iki ədəd daş karxanası, avtonəqliyyat müəssisəsi, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, ticarət, ictimai iaşə, rabitə, kommunal müəssisələri və digər idarə və müəssisələr fəaliyyət göstərüb. 1992-ci ildə ərazisi erməni işğalına məruz qalan zaman Laçın rayonunun əsas təsərrüfat subyektləri Ağcabədi rayonu Taxta körpü ərazisində müvəqqəti fəaliyyət göstərməyə başladı.

Laçın ərazisində toxuculuq sənəti də inkişaf etmişdi. Burada yundan toxunan at çulu, palaz, kilim, xalça, zili, xurcun, fərməş öz xüsusi gözəlliyi ilə seçilib. Təsədüfi deyil ki, dünyada "Qasımşağı" adı ilə tanınan xalçanın yaranması məhz bu bölgənin adıyla bağlıdır.

Azərbaycan Respublikası, Rusiya Federasiyası Prezidentləri və Ermənistan Respublikası baş nazirinin 2020-ci ilin noyabrın 10-da imzaladığı üçtərəfli bəyanata əsasən dekabrın 1-də Laçın rayonu işğaldan azad edilib. Azərbaycan Ordusunun bölmələri dekabrın 1-də Laçına daxil olub və burada dövlət bayrağımız qaldırılıb. Azərbaycan Ermənistan qoşunlarını və qanunsuz məskunlaşan erməniləri sayca 7-ci rayondan çıxarmaqla Dağlıq Qarabağ ətrafında işğala məruz qalmış bütün ərazilərinin azad edilməsini başa çatdırdı. 28 ildən sonra Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa olunması reallaşdı. Laçın azaddır. Qarabağ Azərbaycandır!

